

УДК 7.5527

БІЛІМ БЕРУ ОРДАЛАРЫНДАҒЫ ДОМБЫРА АСПАБЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

*Амирхамзин Н.К.,
педагогика ғылымдарының
магистрі «Өнер» кафедрасының
оқытушы, ҚМПИ, Қостанай,
Қазақстан*

Аннотация

Бұл мақалада, музыкалық білім берудің міндеттері мен тәрбиелік мәні көрсетілген. Соның ішінде, еліміздің мәдени мұрасында ойып орын алған домбыра аспабының мәртебесі көтеріліп, оның білім алушылардың музыкалық-эстетикалық тәрбиесіне қосар үлесі жайлы талқыланған. Домбыра аспабының жастарға берер қадір-қасиеті қарастырылған.

Аннотация

В статье рассмотрены обязанности и воспитание музыкального образования. Особое место инструмента - домбры как культурного наследия играет особую роль музыкально-эстетического воспитания у учащихся. Домбра как инструмент воспитывает молодежь.

Abstract

The article describes the responsibilities and education of music education. A special place instrument dombra as cultural heritage plays a special role musical-aesthetic education students. Dombrya as a tool educates youth.

Түйінді сөздер: *музыка, музыкалық эстетикалық тәрбие, музыкалық-эстетикалық талғам, домбыра, ән-күй, рухани байлық.*

Ключевые слова: *музыка, музыкальное эстетическое воспитание, музыкально-эстетический вкус, домбра, мелодия, духовное богатство.*

Keywords: *music, musical aesthetic education, musical and aesthetic taste, piano, melody, spiritual wealth.*

«...Өткен тарихымызға тағзым да, бүгінгі бақытымызға мақтаныш та, гүлденген келешекке сенім де «Мәңгілік Ел» деген күдіретті ұғымға сыйып тұр. Отанды сүю - бабалардан мирас болған ұлы мұраны қадірлеу, оны көздің қарашығындай сақтау, өз үлесінді қосып, дамыту және кейінгі ұрпаққа аманат етіп, табыстау деген сөз. Барша қазақстандықтардың жұмысының түпкі мәні - осы!...» (Назарбаев, 2014). Тарихымыздан ойып орын алатын музыка өнерінің бабаларымыздың саф алтындай сақталған асыл мұраларының бірі деп бағалай білуіміз керек.

Музыка өнері әрбір тұлғаның дамып, қалыптасуында аса маңызды роль атқаратыны сөзсіз. Музыка адам санасына, ұйке жүйесіне ықпал ететін ерекше психофизиологиялық құбылыс болып табылатын дыбыстар арқылы бейнеленеді. Ал ол дыбыстар – түрлі биіктік пен күштіліктегі жай дыбыстар емес, адам сезімін бейнелеуші, реттеуші сұлулық заңына сәйкестенген әсерлі әуен өрнектері (Балтабаев, 1994). Қазіргі таңда музыкалық білім берудің бірнеше міндеттері қарастырылуда:

1. Білім алушылардың музыкалық -эстетикалық қабылдауын жүйелі түрде дамыту. Осыны негізге ала отырып қоғамдық өмір мен айналаны терең таныту және олардың адам -гершілік бейнесін қалыптастыру. Олардың зейінін өмірдегі, табиғаттағы, еңбектегі, адамдардың тәртібі мен іс-әрекетіндегі, тал бойындағы әсемдікті көре білуге аудару, өмірдегі шын әдемілікті жасанды әдеміліктен ажырата білуге, оны дұрыс бағалауға үйрету.

2. Білім алушылардың музыкалық-эстетикалық түсінігімен құштарлығын, сезімталдық

қабілетін дамыту. Эстетикалық жан құбылысын тудыратын қуану, қайғыру, қобалжу, әсерлену, бейжай болу, өркемдікті қабылдауда шығармада бейнеленген кейіпкердің қуанышы мен ренішіне, табысына бірге қуанып, бірге қайғырып әсерленуін, көңіл -күйінің толқуын дамыту.

3. Білім алушылардың көркемдік талғамын тәрбиелеу. Оларды жақсы мен жаманды, сұлулық пен кейіпсіздікті, нәзіктік пен дөрекілікті, бір түстілік пен ала-құлалықты ажырата білуге, өлең, ән, музыка, бейнелеу өнері шығармаларының не себептен ұнамайтынын аңғара білуге үйрету.

Музыкалық-эстетикалық талғам-өте кең түсінік. Ол өнер шығармаларын түсініп, нәр алу ғана емес, сонымен қатар табиғаттың, өмірдің, еңбектің, тұрмыстың, киімнің әсемдігін түсіну және бағалай білу.

4. Білім алушылардың күшіне сай өзін өнерде көрсете білу қабілетін, айналаға қажетті әдемілік жасауға талпынысын тәрбиелеу, көркемдік-шығармашылық қабілетін дамыту.

5. Музыкалық-эстетикалық тәрбиенің тағы бір мәнді міндеті жас ұрпақты жас ерекшелігіне қарамай, өмірдегі, табиғаттағы әсемдікті қорғауға, бағалауға, сақтауға, молайтуға үйрету. Табиғаттағы әсемдікті өнердегі көрсеткіштер – ескерткіштер мен сәулет өнері туындыларын көзінің қарашағындай етіп аялауға баулу. Бұл адам еңбегін бағалауға, Отан, табиғат байлығын ұқыпты қарауға үйрету.

Осыған орай, қазіргі таңда музыкалық педагогикада кеңінен қолданылатын домбыра аспабының тәрбиелік мәні орасан зор. Домбыра – қазақ халқының ұлттық аспабы, төл мәдениетімізді жіті таныстырар асыл мұрамыз. Орыс ғалымы В.В. Виноградов: «Археологиялық олжалардың (қабырғадағы сурет, күйдірілген сазтерракта) ішінде кем дегенде осыдан екі мың жыл бұрын тұтынылған қос ішекті аспаптың бейнесі айрықша назар аудартады...Бұған бүгінгі күнгі ең тектес, ең жақын аспап ретінде қазақтың домбырасы мен қырғыздың комузын жатқызуға болады» дейді. Бұдан домбыраның қазақ ұлты пайда болған кезде-ақ аспап болып қалыптасқандығы көрінеді. Домбыра өз бойына көптеген пәндік сапаларды жиыстырады. Қазақстан Республикасының білім беру ісінің үздігі, күйші, композитор Жасарал Еңсепов домбыраның екі ішегін қағып, әуен шығару, бір мезгілде поэзияға қосып, нәтижесін көрсету – логика, күй сезімінің мәнін жеткізу – философия деп тұжырымдаған. Бұдан біз қазақтың көне заманының және қазіргі таңдағы күйшілердің соншалықты талантты болғанын, осы сапаларды кешенді түрде бір мезгілде көрсеткен тума дарындылықты аңғарамыз (Қазақ тілі мен әдебиеті, 2004, 112 б.).

Домбыра шертілгенде қазақтың кең –байтақ сахарасы, сұлу табиғаты, самал желі мен үрлеген бораны, көлдегі аққуы көз алдымызға келеді. Бұл – қазақ күйінің ерекшелігі. Орыс зерттеушісі Г.Н. Потаниннің «маған бүкіл қазақ даласы ән салып тұрғандай көрінеді» деген сөзі соның бір дәлелі. Қос дауыс сарынынан бүкіл қазақ жұртының қуанышы мен қайғысы, арман–мүддесі, философиялық сарын, азаматтық үн, жалпы айтқанда, тарихы күй болып төгіледі. Қадір Мырзалиев өлеңінің:

Бір ішегінде биіктік бар, бір ішегінде тереңдік.

Ол мылқауды сөйлетеді, жылатады кереңді –
деген жолдары осыны айғақтайды (Мырзалиев, 1979).

Домбыра қазақтың ұлттық аспабы, солай болып қала береді де. Ескіліктің көзі болып қалған аспапты қазіргі жастардың бәрі дерлік толық біле бермейді. Заман ағымына сай шетелдік музыкаға еліктеу, домбыра үнін жақтырмау халық арасында баршылық. Осы аспаптық өнерімізді өркендетуді үлкен мақсат деп алып, дамыту қажет. Тек қазақ елінде ғана домбыра аспабының бар екенін және оның құдіретті үні бүкіл қазақ тарихын, психологиясын, идеологиясын жеткізетін үлкен қызметі бар екенін ұмытпағанымыз жөн.

Домбырадан таралған тәрбие – білімнің қайнаған бұлағына, сарқылмас қазынасына, дәстүр табиғатына, қазақ діліне өз үлесін қосып келе жатқан үрдіс. Ендеше киесі сақталған домбыраның негізінде білім беру көзделсе, бүгінгі келеңсіз, қатыгез жағдайлар мен шешімін

таба алмай жатқан жамандық атаулыдан айырылып, өзінің төл мәдениетіне қарай бұрылып, тарихы мен тілін сүйіп, өзгені сыйлауға бой ұрған болар еді.

«Музыка тыңдатпайынша тәрбие беру, балалық шақтың өзінде адамның сүйіп тыңдайтын ән – күйлерінсіз тәрбие беру менің басыма қонбайтын нәрсе», – дейді В.А.Сухомлинский.

Сондықтан да қазіргі таңда, білім алушылардың қолына домбыра беріп, аузындағы тіліне дуалы терме сөзін айтқызып үйретсе нағыз кереметтің өзі осы емес пе?!

Біріншіден, қуатсыз қатыгездіктен, екіншіден жалмауыз қанішерден, үшіншіден, жаны ашымайтын ұл – қыздан, төртіншіден, ауру жастардан, бесіншіден, білімсіз надандардан арылар едік.

«Егер белгілі бір елді бақарудың жай жапсарын білгің келсе, сол елдің тәртіп тағлымын танымақ болсаң, онда музыкасына құлақ түр» дейді Конфуций.

Өзінің төл мәдениеті мен тілінен адасқан ел рухани бағытсыз. Г. Лихтенбергтің «...Ақылды бала – кілең ақымақтардың ортасында тәрбиеленсе, ол да ақымақ болады. Бірақ, адам баласының түзелуге де, бұзылуға да қабілеті әбден жетеді...» дегеніндей, біздің ортада жалған тәрбие белең алып отыр. Оған дәлел бүгінгі жастардың әке – шешеден безіп өзгенің қолтығына енуі, үлкеннің ұлағатты сөздеріне құлақ аспауы, отбасынан тәлім – тәрбие алып оны жалғастыру орнына өзге адамдардың сөзіне еріп, өз туысынан безуі сияқты қылықтарға бой ұрып, теріс тәрбиеге ден қоюы дер едік.

Сондықтан қайда жүрсе де ақын, жыраудың тағлымын, әншінің әні мен әуенін, күйшінің күмбірлеген күміс күйін қалт жібермей көкейге қондырып, ел аузындағы ұлағатты мақал мен мәтелді, ертегі мен жұмбақты терме мен шежірені жадында сақтап халық даналығын өзіне рухани азық еткен қазақ жастарына өзінің төл мәдениеті негізінде мемлекеттік стандарт, бағдарлама, оқулық, оқу әдістемелік кешендерді құрап жазу – басты міндет.

«Тәрбиесі жаманға жақсы ұстаздан пайда жоқ», – дейді Саифи Сарайи.

Тәлім тәрбиенің басты құралы – домбыра аспабы десек, қателеспейміз. Сондықтан да, білім ордаларында домбыра негізінде қалыптасып жеткен тәрбие көзі эстетикалық әсемділікке жетелейді.

Қорқыт, Асажайғы, Шалкиіз, Ақтамберді, Бұқар, Махамбет, Құрманғазы, Абай, Ақан, Біржан, Мұхит, Нұртуған, Жамбыл, Нұрпейіс, Қашаған, Нұрым, Шернияз, Кердері Әубәкір, Қазанғап, Тәттімбет, Дәулеткерей, Абылай, Сүгір, т.б. аты елге белгілі дала перзенттерінің шығармалары мен үлгілерін оқу орындарында оқытып қана қоймай, қасиетті домбыра аспабының негізінде қалыптасатын қағидалы тұжырымдарды да тәрбие көздері етіп енгізу керек – ақ.

Ойымызды түйіндей келе, «Домбыра – қазақтың қасиетті дүниесі, көзінің қарашығындай сақталған алтын қазынасы. Оны тарта алмасаң да қадірлей білген жөн. Себебі, білім алушының бойына халықтың рухани байлығын сіңіру домбырадан басталады. Домбыраның сырлы сазына ауызданбаған бала уызы жарымаған көтерем қозыдай болады. Домбыраны қастерлей білмеген қазақтың баласы туған халқының жанын білмейді. Ал халықтың жанын түсінбеу деген – тамыры шабылған ағашпен тең. Ондай ағаш жапырақ жайып, сая да болмайды, жеміс те бермейді» деген Бауыржан Момышұлының аталы сөзімен тәмамдағым келеді.

Әдебиет тізімі

ҚР Президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы – «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол». – Астана. – 11.11 2014.

Балтабаев М.Х. Казахская традиционная художественная культура в системе образования. – Алматы, 1994.

Қазақ тілі мен әдебиеті журналы. – Алматы. – № 11. – 2004. – 109-112 б.

Мырзалиев Қ. Домбыра, – Алматы: «Жазушы», 1979. – 223 б.